

- SKRIVEN AV GULL ÅKERBLOM
- FAKTAMATERIAL INLÄMNAT AV KARL ARDEBERG

Hon föddes i början på augusti 1902, Ellen Nilsson, yngst av fem syskon. Ellens föräldrar var *statare* på Sireköpinge *säteri* utanför Landskrona. Att läsa böcker var något hon tidigt gillade, trots att hon fick börja arbeta i unga år.

– Snälla gammelmormor, berätta om hur det var när du var liten!

– Det har jag ju berättat för dig massor med gånger, säger Ellen.

– Men det är så spännande!

– Var ska vi börja, då? undrar Ellen.

– Med skolan.

– Kunde just tro det. Nu när du själv är skolflicka...

Vad tiden går! tänker Ellen. Minsta barnbarnsbarnet har just börjat skolan och själv har jag blivit en gammal gumma.

– Det känns inte alls så länge sedan som jag gick till skolan första gången, säger hon. Det kan du inte tro, va? Flickan skakar på huvudet. Nej det kan hon inte tro. Det måste vara minst hundra år sedan!

– 1909 var det, säger hennes mormorsmor. Jag var sju år och skulle äntligen få lära mig läsa. Mina syskon var mycket äldre, jag kom på sladden. Jag hade sett mina systrar sitta vid köksbordet med läxorna och jag hade suttit bredvid dem och lyssnat. Hon stannar upp, funderar.

– Vet du, säger hon. Jag tror att jag har kvar min gamla läsebok.

Hon reser sig och går fram till bokhyllan. Efter en stunds letande kommer hon tillbaka med Läsebok för folkskolan.

– Den ser inte så kul ut, säger flickan och bläddrar i den slitna boken. Inga färgbilder.

– Nej, det fanns inga färgbilder på den tiden. Mina syskon hade haft den före mig och titta här!

Hon visar att det saknas sidor.

– Men det brydde jag mig inte om. Jag läste och läste. Jag var duktig i skolan.

– Jag hade inga småsyskon så jag kunde läsa mina läxor ordentligt. Mina vänner måste passa sina småsyskon, de hann inte med läxorna så bra.

– Kunde de inte vara på dagis?

Nej du. Dagis fanns det inte på den tiden.

Hon tystnar. Blicken försvinner långt bort. Flickan knuffar på henne och vill att hon ska fortsätta.

– Egentligen skulle jag ha haft två yngre syskon, fortsätter Ellen. Men båda två dog när de var små, i difteri...

– Vad är det?

– En smittsam och farlig sjukdom som många fick på den tiden.

– Då blev du väl ledsen?

– Ja, säger Ellen. Jag minns kistorna, först den ena och sedan den andra. Och mor bara grät och grät.

– Stackars henne!

– Det var många som blev sjuka. Vi *statare* bodde tätt, många personer i trånga bostäder, ibland bara ett enda rum. Det var kallt och fuktigt i de små rummen.

– *Statare*? Vad är det?

– Har du glömt det? Det var de som arbetade på de stora gårdarna här i Skåne. Där behövdes det mycket folk för att sköta jorden och djuren. *Statare* kallades de för att de bara fick en del av lönen som pengar. Resten fick de som stat och det betyder att de fick säd, mjölk, lite kött ibland, och så fick de bo gratis. Men bostaden var usel och maten räckte dåligt.

– Vad trist det låter, tycker flickan.

– Ja, det var svårt. Men jag tycker ändå att jag hade en rolig barndom. Vi var många barn som bodde där och vi lekte som barn alltid har gjort. Vi åkte kälke på vintern och plockade bär på sommaren.

– Men ändå, säger flickan tvivlande.

– Vi frös inte i vår familj och vi svalt inte heller. Men många hade det besvärligt. Och det blev värre för oss också när far dog. Han hostade och hostade, till sist kom det blod, det var något med lungorna. Mor blev ensam med oss, det var tungt för henne. Hon och de andra statarkvinnorna mjölkade tre gånger om dagen. Det var 160 kor, tänk dig det! Så hade hon allt arbete i hemmet. Men vi hade tur, vi fick bo kvar på Sireköpinge *säteri*. Det var ett bra ställe. Innan vi kom dit hade mor och far flyttat många gånger.

– Varför det?

– Nästan alla *statare* gjorde det. Man trodde att man skulle få det bättre. Under en speciell vecka i oktober gick flyttlassen från gård till gård. Den veckan arbetade man inte. Vi som inte flyttade stod och såg flyttlassen dra

förbi. Ibland hade de stoppat ner barnen i tunnor för att de inte skulle trilla av vagnen. Men vi stannade kvar i Sireköpinge.

– Blev du ledsen när din pappa dog?

– Ja, han var snäll och modig.

– Hur då modig?

– Far var en av de första som gick med i Lantarbetarnas fackförbund.

– Vad är det?

– De som är med i ett fackförbund ser till att arbetarna inte tvingas arbeta för mycket och att det inte är farligt på arbetsplatsen och att de får ordentligt betalt.

– Varför var det modigt att gå med i en sådan förening?

– Jo för att de som ägde gårdarna tyckte inte om det. Det var till och med så att man kunde bli avskedad om man gjorde det.

– Så dumt!

– Jo du! Far hade fallit ner för ett sädesupplag och brutit benet. Då sa patron på gården där det hände att han skulle få ett lättare arbete. Men bara om han gick ur fackföreningen. Men det gjorde inte far. Då blev de tvungna att flytta.

– Arbetade din pappa ute på åkrarna?

– Nej, han var ryktare, tog hand om korna. De var ofta äldre eller sådana som inte orkade så mycket som gjorde det, och far hade ju ont i sitt ben. Kogubbarna började tidigast. Han klev upp före alla oss andra, redan vid fyratiden.

– Fy, vad tidigt!

– Jag låg i sängen tillsammans med två av mina systrar, vi sov alla i samma säng, och ibland vaknade jag när far steg upp. Jag tyckte synd om honom. Som han hostade!

– Varför stannade han inte stanna hemma när han var sjuk?

– Det fick man inte.

– När jag är sjuk vill jag inte gå till skolan, säger flickan.

– Far var tvungen att arbeta trots att han var sjuk. På vintern var det kallt i köket innan mor fått i eld i spisen. Inte underligt att han inte blev frisk.

– Vad hände sedan?

– Min syster Anna flyttade hem och hjälpte mor med mjölkningen.

– Slapp din mamma arbeta då?

– Nej, nej. Hon började städa istället, på en skola. Hon slet mera än förut för att vi skulle klara oss. Och vi barn

blev tvungna att hjälpa till.

– Arbetade du fast du var så liten? Flickan ser häpen ut.

– Ja, jag hjälpte till med sockerbetorna. Först skulle de gallras på sommaren. Sedan på hösten skulle de ur jorden och forslas till sockerbruket. Vi var lediga från skolan för att arbeta på betfälten. Det var tungt och kallt. Leran satte sig som klumpar under tofflorna.

– Att du orkade! säger flickan.

– Om vi barn inte ha hjälpt till hade vi fått svälta och frysa.

– Så...så orättvist! Att låta barn arbeta så!

– Men vi arbetade inte alltid, säger Ellen. På midsommarafton var vi lediga Och när det var jul. Då bakade mor vetebröd och pepparkakor av mjölet vi fick. En kviga slaktades och köttet delades mellan familjerna. Och så fick vi en julgran.

– Det är väl klart! säger flickan. Men julklappar, då?

– Kanske några nya strumpor som mor hade stickat, kanske en ny mössa...

– Stickade strumpor!

– På vintern hade jag svarta hemstickade strumpor, som de kliade! Ylleklänningen hade jag själv vävt tyget till. Förklädet hade mor köpt hos handlaren i Brödåkra. Hos honom fanns det mycket att titta på. Men vi kunde nästan aldrig köpa något. Tofflorna kostade en krona och tio öre.

– Det var väl inte dyrt! utbrister flickan.

– Jo, du. På en hel dag tjänade min mor en krona och tio öre. Det är som om dina skor skulle kosta tusen kronor, förklarar Ellen.

– Oj!

– Till examensdagar fick vi nya kläder och dem var vi rädda om. De skulle hålla länge.

– Vad gjorde du när du hade slutat skolan?

– Jag fick gå sju år i skolan, det var det inte många som fick. Efter skolan gick jag och läste för prästen och så konfirmerades jag. Vi gick en halvmil till prästgården. Det året var det sträng kyla, vi frös ofta.

– Började du arbeta sedan?

– Ja, jag satte sockerbetssticklingar i jorden, vi började sju på morgnarna och slutade inte förrän sju på kvällen.

– Det var länge, säger flickan.

– Ja, bortskämda var vi inte.

Sedan började jag arbeta som piga. Då fick jag femton kronor i månaden. Det räckte inte till mycket. Jag trivdes inte där. Det var så kallt i mitt rum att det var rimfrost på väggarna på vintern.

– Ä, nu luras du! säger flickan.

– Alldeles sant, försäkrar Ellen. Och när rimfrosten töade rann vattnet ner på golvet.

– Där stannade du väl inte kvar?

– Jo, jag blev där i nära två år. Mor sa att jag inte fick sluta för tidigt för då skulle folk tro att jag var en dålig piga.

– Fick du det bättre sedan?

–Ska vi inte ta resten en annan dag? undrar Ellen som börjar bli trött på flickans alla frågor.

– Det där med skorna, bara, ber flickan.

– Så det minns du? Det är bra, det ska du minnas.

– Jag började arbeta på en stor gård. Det var roligt för där fanns min syster Anna. Jag fick bättre betalt, tjugofem kronor i månaden.

Jag mjölkade korna och diskade mjölkkärlen. Jag stoppade slitna strumpor och på sommaren arbetade jag i den stora trädgården.

– Skorna! säger flickan otåligt.

– Jo, det sista jag gjorde på kvällen var att putsa dotterns skor.

– Och hon var ändå fjorton år!

– Man tycker ju att hon kunde gjort det själv, eller hur?

– Jag skulle då aldrig ha bett någon putsa mina skor, säger flickan. Man vill väl inte ha någon slav, heller!

–Nej, just det, säger Ellen.